

ЗАДАЧИ НА ЛИТЕРАТУРНАТА КРИТИКА

Ефрем Каранфилов

Изминаха десет години от речта на др. Тодор Живков пред столичните комсомолци, в която бяха разгледани и проблемите на художествената критика.

През този значителен период от време нашият народ отбеляза крупни завоевания във всички области на материалното и духовното строителство. Отбеляза крупни успехи и нашата литература. Сред тях са несъмнено и успехите на литературната критика. Ето вече десет години тя прави усилия за превъзможване на своите слабости и за разрешаване основните задачи, които стоят пред нея.

Сред тези основни задачи и проблеми една от най-важните несъмнено е: да осмисля и подпомага развитието на литературния процес по такъв начин, че художественото творчество „да се превърне в един от решаващите фактори за изграждане на човешката личност“. И тъкмо тук се крие голямата трудност. Защото осмислянето изисква не само сериозна теоретическа задълбоченост, но и сериозно задълбочено творческо проникване в същината на нашата действителност, което предполага опознаването на тази действителност. А какво е в същност опознаването на една бързо променяща се действителност: преди всичко опознаване психиката на съвременника ни, който изгражда тази действителност и я променя съобразно комунистическите идеали. Литературата е човекознание. И литературната критика е също човекознание: опознаване на човека в нашето съвремие, опознаване на литературния герой — наш съвременник, опознаването на писателя-творец — наш съвременник. В литературата „проблематиката“ не виси във въздуха — тя е свързана с човека. Литературата е конкретно дело. Преди да бъде тип, литературният герой трябва да бъде човешка индивидуалност, единна и неповторима — ако иска да оживее. Тук е сложността и трудността както за писателя, така и за литературния критик.

С какво е съдействувала литературната критика за насочване на писателя към съвременната тема? В речта на др. Тодор Живков пред столичните комсомолци беше ясно подчертана необходимостта от правдивото изобразяване на съвременността в нашата литература. Основното във всяка литературна творба несъмнено са нейните идейно-художествени качества. Но значимостта на писателя се определя и по това, доколко той е съумял да разкрие истината за своята съвременност. Както и значимостта на един литературен критик се измерва предимно по това, доколко той е съумял да разкрие истината за състоянието, задачите и перспективите на съвременната литература. Заобикалянето на съвременността от значителния писател не е достойнство за него, както и заобикалянето на съвременната литература не е достойнство за литературния критик. Трудностите да се пише на съвременна тематика и за съвременна литература са както

от художествено, така и от морално естество. И са свързани с откривателството. Но в литературата именно трудностите обогатяват твореца.

Някога Флобер бе казал, че сюжетите не се търсят, а се изживяват. Това важи и за тематиката. Тя се изживява. Значи задачата на критика пак се усложнява: той трябва както да съдействува за насочване на писателите към съвременната тема, така и към изживяването на съвременната тема. А това е по-трудно.

И тук нашата литературна критика общо се е справила през последните години с първата част на задачата си — тя е съдействувала за насочване на писателите към съвременната тема. Най-напред самите критици започнаха да пишат повече за съвременността и за съвременната литература. Вгледайте се дори само в заглавията на последните книги от наши най-изтъкнати критици (и в бъдещите планове на издателствата) и ще видите, че те все повече се обръщат към проблематиката на съвременността. От академици като Пантелей Зарев, през творци от средното поколение като Тончо Жечев, през млади талантливи критици като Светлозар Игов и дори до най-младите като Христо Стефанов — те всички живеят с вълненията на нашата съвременна литература.

Но тук има още нещо важно:

На XI конгрес на БКП др. Тодор Живков подчерта: „Съвременен трябва ясно да се изтъкне, че очертаният се прелом и насочване към проблемите на съвременността все още не е довел до прелом в овладяването на съвременната тема в нейната историческа мащабност и значимост.“

Задачите, които стоят пред литературата, са и задачи на литературната критика. Тя трябва да съдействува със своите средства и възможности за овладяването на съвременната тема от творците на словото. Става дума не само за насочване, не само за изживяване, но именно за овладяване на съвременната тема. А овладяването на съвременната тема в нейната мащабност и значимост е свързано със създаването на творби с високи идейно-художествени качества. Следователно дълг на всеки литературен критик е да повишава своите изисквания към творците на литературата, насочили се вече към съвременната тематика — с оглед преминаването към един по-висш и съществен етап — овладяването и осмислянето на тази тематика.

В същия дух са и изискванията на Юлския пленум към всички наши съвременници — строители на развитото социалистическо общество: за качество и ефективност. На Националното съвещание с идеологическите кадри от 2 ноември 1978 г. това с особена сила бе подчертано в словото на др. Т. Живков и в доклада на др. Ал. Лилов. Овладяването на съвременната тема значи високо качество на литературните творби. Защото само такива творби са в състояние да въздействуват.

Трудността на съвременната тема в настоящия етап — бързо развитие, бързи социологически изменения, бавност в кристализирането на социологическите типове — изисква не само приближаване до живота, но и способност за проникване в неговата същност, както и чувство за ритъма в развитието му.

И, от друга страна, човекът се изменя, но в неговата психика остава нещо трайно, свързано с националната психика на нашия народ. Човешката душевност днес във века на техническата революция става все по-труден обект за писателя.

От всичко това следва, че нараства необходимостта не само от преки наблюдения и впечатления, но и от запознаването с огромната информация за съвременния живот. Откъде ще може писателят да дойде до осмислянето на съвременната проблематика във философско-етичен аспект? Тук би трябвало да се използват постиженията и обобщенията на такива науки като философията, социологията, народопсихологията, лингвистиката и др. Комплексността при разрешаване на проблематиката обхваща целенасочеността на науката в отделните от-

расли ведно с литературата и изкуствата. Днес само талантът и проникновението на творците не са достатъчни — нужно е и научно задълбочено знание.

Това важи със същата степен и за съвременните литературни критици, за техните трудове, студии, статии. Тясната специализация в областта на литературната наука и по-специално в областта на литературната критика вече не е достатъчна с оглед преките ѝ задачи и общите задачи на съвременната литература.

В речта си пред столичните комсомолци др. Живков посочи като слабости на критиката „политиката на неутралитет към художествените факти“, избягване борбата със „сивия поток“, допускането на известна „девалвация на национални и класово-партийни ценности“, недостатъчно остра борба с превъплъщенията на идеологическата диверсия.

Тези изисквания с особена сила важат и днес, когато строим развитото социалистическо общество след решенията на Юлския пленум на ЦК на партията.

Духът на остра критичност, на избягване на всяко примиренчество с идейно-художествените слабости трябва да бъде основа в етиката на съвременния критик при оценката на литературните произведения и при неговата цялостна работа. За борбата със сивия поток вече дълго е говорено и писано тъкмо през тези десет години след речта на др. Тодор Живков. Но трябва да признаем, че литературната ни критика все още не е съумяла да постави яки и сигурни прегради по неговия „устремен път“.

И тук борбата трябва да бъде комплексна. Но по-особено значение имат оперативните жанрове и специално рецензията в един разгърнат вид. Някои критици от възрастните поколения все още подценяват рецензията при своята дейност. Но в рецензията критикът може да разкрие своята оперативност, способност за анализ, характер. Тя е конкретна и затова общите теоретически разсъждения не са достатъчни. При нея същественото не е интимността на един вкус, а обективните изисквания на времето.

Като че по-труден е въпросът в това, кои и какви книги се рецензират и как да бъде обхванато голямото изобилие от литературни произведения, които непрекъснато се изливат на нашия пазар. В това отношение се допускат пропуски. Някои литературни критици предпочитат да пишат само за едни и същи автори. Затова често талантливи и интересни творби минават извън орбитата на литературната критика. Подпомага се развитието на нашата литература не само с отрицаване на онова, което е слабо, но и с утвърждаване на истински хубавото. А тъкмо тук много често се губи степенуването.

В речта си пред столичните комсомолци др. Тодор Живков особено подчерта необходимостта от класово-партийен подход при оценката на литературното наследство, за да не се получи девалвация на национални и класово-партийни ценности. Както е известно, и в това отношение бяха допускани слабости.

Класово-партийният подход има конкретно историческо съдържание. Днес, когато строим зрялото социалистическо общество, той се конкретизира във възможността литературата да влияе върху съзнанието на човека и преди всичко върху неговото комунистическо, което ще рече и творческо отношение към труда. В този смисъл партийността в настоящия етап от нашето историческо развитие е форма на социалистическия хуманизъм.

И всичко това — изработването на обективен критерий, разкриването новите конфликти в живота и в литературата, борбата на малката правда с голямата правда на съвременността ни, стремежът съвременната ни литература да не остава от живота, а литературната критика да не изостава от съвременната литература, стоят все още като задача пред нас. Решенията на XI партийен конгрес, на Юлския и другите идеологически пленуми конкретизираха и изостриха някои основни положения от речта на др. Тодор Живков пред столичните комсомолци.

Но явява се и въпросът: доколко литературната критика влияе върху читателите. Логическата връзка поражда и друг въпрос: доколко писателите, литературата изобщо, днес влияе върху читателите. И в какво се изразява това влияние в съвременната действителност при наличието на „конкуренцията“ — радио, телевизия и пр. и при наличието на „сивият поток“.

Да не забравяме, че „сивият поток“ и свръхпроизводството на книжнина води до известна инфлация на словото, затрупва под своята тежест „съзвучието на живите слова“.

Литературният критик трябва да може да се ориентира сред множеството книги, които непрекъснато се нареждат по книжарските витрини. Наред с всичко друго той трябва да умее да открива талантливата творба и онова въздействие на творбата върху читателите, което е необходимо и важно. Значителните литературни герои обикновено са носители и на значителни обществени задачи. Способността на критика да открива значителността на творбата с оглед настоящето и бъдещето, да разкрива хубостта ѝ с помощта на прецизен анализ, сама по себе си пак не е достатъчна. Всичко това трябва да достигне до читателите и да ги убеди: те трябва да възприемат и обикнат творбата. Колко много доверие във вкуса на критика трябва да имат тези читатели. И колко внимателно-убедителен трябва да бъде той. С други думи, за да въздействува, критикът трябва да притежава качества: „Ако искаш да влияеш върху другите — затова трябва да притежаваш качества“ (К. Маркс).

Но за да бъде в състояние да влияе върху читателите, литературният критик трябва да ги накара преди всичко да го четат. Не го ли четат, каквито и „данни“ да притежава, той няма да изпълни своята роля и предназначение. Ако литературно-критическите писания на даден автор се преглеждат само от ограничени специални кръгове, такъв критик не може да се яви и пред писателите с необходимия авторитет. Не бих искал да разглеждам тук проблема за езика и стила на критика. Известен е съвременният стремеж за научност в критиката, което предполага специална терминология. И това е правилно. Критиката е оценка, а за да оценяваш, трябва да боровиш с точни понятия, изпълнени с конкретно съдържание. Без специална, точна и прецизна терминология критиката не би могла да изпълни своето предназначение.

Но ако тази терминология се превърне в система от шаблонни изрази, ако живото слово бъде заменено със скърцащите протези на една изкуствено усложнена шаблонизация, ще се породи неразбиране, скука и мъглявост. Гогол остроумно иронизира „умномършавата дума“. С мършаво слово и литература, и литературна критика не може да се прави. Съвременността не само за писателите, но и за критиците — това са преди всичко читателите. Ето защо въпросът за влиянието на литературната критика върху читателите е особено важен и по-сложен, отколкото изглежда на пръв поглед.

Спецификата на критиката е твърде широка. И критикът като писателя, по думите на Блок, може да каже, че е по професия човек. С всяка нова творба, пред която се изправя, той „трябва да се ражда отново...“

Грижата за младата смяна е също една от важните задачи при укрепването и развитието на литературната критика. Младият литературен критик, това е както сегашният, така и утрешният ден не само на критиката, но и на литературата ни, нейният жизнен облик в проекцията на бъдещото развитие. Колко много качества на интелекта и характера трябва да развият у себе си тези млади хора, които утре ще оценяват произведенията на една литература, родена и създадена в атмосферата на зрялото социалистическо общество.

Имал съм случаи и друг път да подчертавам, че сред младите литературни критици се срещат истински талантливи хора. Те въпреки някои слабости, които допускат в своята работа, обичат дълбоко литературата и нашия живот. Това е

особено важно за тяхната бъдеща дейност. И литературната критика изисква пламенна всеотдайност, огромен труд, готовност за себежертва. Най-важното при възпитанието на младите литературни критици е да разберат и почувствуват литературната работа не като средство за бърза слава и доходно занаятие, не като система от тактически ходове и съображения, не като служене на групи и груповски интереси, а като всеотдайност, като дълбока любов към литературата, което значи — към човека.

Днес се намираме във важен етап от нашето развитие, който наред с икономическите и социалните процеси е свързан и с дълбоко нравствени и психологически изменения. Изгражда се новата душевност и морал на съвременника ни, устремен към големите и отговорни исторически задачи.

Този нов морал се обуславя от развитието на чувството за висока отговорност на личността, от творческия характер на социалистическия труд, от формирането на способността за качествено изпълнение на многостранните обществени изисквания. Индивидуалният и личният живот се издига на социалистическо равнище. От това укрепва у личността чувството за отговорност. Демократизацията на нашето социалистическо общество се отбелязва с изострено чувство за лична и обществена отговорност.

И с изострено чувство за самокритичност и критична насоченост към слабостите на обществения живот.

Всички тези нравствени и естетически проблеми, свързани с облика на новия човек, стоят пред литературата и пред литературната критика. Това са големи задачи, за които все още малко се говори. Дискусиите, които нередовно провеждаме, нерядко прерастват или в дребнави боричкания, или в изказвания на еднакви мисли без спорове.

Все още са малко задълбочените теоретически студии и трудове със стремеж за обхващане цялостното както литературно, така и обществено развитие. От литературната критика в немалка степен зависи атмосферата на литературния живот. От литературната критика в немалка степен зависи овладяването на съвременната тема в нейната мащабност и значимост.

И всичко това: изработването на обективни класово-партийни критерии при оценката на литературните явления и тяхното степенуване, разкриването новите конфликти в живота и литературата, борбата на голямата правда с малката правда в съвременността, стремежът съвременната литература да не изостава от живота, а литературната критика да не изостава от съвременната литература, осмислянето на литературния процес във връзка с важния исторически етап от нашето развитие и свързаните със съвременната ни етическа и естетическа проблематика въпроси стоят все още като задача пред нас. Основното изискване на Единадесетия конгрес за качество и ефективност важи не само за произведенията на белетристи, поети и драматурзи, но и за публикацииите на литературните критици. Само по този начин те ще могат да изпълнят големите съвременни обществени задачи. Тези задачи с особена сила се открояват, когато хвърлим поглед върху нашето развитие през десетте години, изминали след речта на др. Тодор Живков пред столичните комсомолци. Задачите на литературната критика все още цялостно не са решени. И тук е големият дълг на литературните критици от всички поколения.